

3. Кузнецов В.Г., Тугай Ю.І. Підвищення надійності та ефективності магістральних електричних мереж. Праці ін-ту електродинаміки. Київ, ІЕД НАН України. – 2009. – Вип. 23. – С.110-117.
4. Стогній Б.С., Кириленко О.В., Праховник А.В., Денисюк С.П. Еволюція інтелектуальних електричних мереж та їхні перспективи в Україні // Технічна електродинаміка. – 2012. – № 5. – С.52-67.
5. Стогній Б.С., Сонель М.Ф. Основи моніторингу в електроенергетиці. Про поняття моніторингу // Технічна електродинаміка. – 2013. – № 1. – С.62-69.
6. Шидловська Н.А., Васецький Ю.М., Мислович М.В., Хімюк І.В. Розвиток наукових досліджень у напрямку забезпечення надійної та безвідмовної роботи електроенергетичних систем та їх елементів. Праці ін-ту електродинаміки. Київ, ІЕД НАН України. – 2013. – Вип.35. – С.107-116.
7. Шидловський А.А., Ковалко М.П., Вишневський І.М. та інші. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття. – К.: УЕЗ. – 2001. – 400 с.
8. Щербак Т.Л. Моделі і задачі досліджень циклічного процесу електроспоживання. //Моделювання та інформаційні технології. Зб. наук. пр. ІПМЕ ім. Г.С. Пухова НАН України. – Вип.50. – К.: 2009. – С.49-56.
9. Golyandina N.E., Nekrutkin V.V., Zhigljavsky A.A. Analysis of Time Series Structure: SSA and Related Techniques. Boca Raton: Chapman&Hall/CRC, 2000. – 305 p.

Поступила 1.02.2018р.

УДК 004.031.42:004.422.833:004.514

В.І. Дубук, Львів
М.В. Чорний, Львів

РОЗРОБКА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З ГРАФІЧНИМ ЛЮДИНО-МАШИНИМ ІНТЕРФЕЙСОМ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ОЦІНКИ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

Abstract. The features of human-machine interface of software for market of electrical energy estimation are considered, analyzed and estimated. The software with graphical users interface which can be utilized as part of informational-analytical system for electrical energy market estimation is created.

Актуальність

Задача визначення оцінки ринку послуг постачання електричної енергії за критерієм насиченості ринку послугами є актуальною для практики менеджменту інвестицій, менеджменту маркетингу енергогенеруючих компаній різних форм власності та державного антимонопольного регулювання ринку. Для розв'язання вказаної задачі автоматизованим методом з вико- ристанням інформаційно-аналітичних систем та технологій автоматизованої під- тримки прийняття рішень повинно бути розроблене і застосоване на практиці

відповідне прикладне програмне забезпечення (ПЗ). Практичне використання відповідного програмного забезпечення уможливує спростити процес прийняття рішення відповідальними особами, наприклад – представниками організацій-інвесторів з метою підтримки прийняття обґрунтованого рішення щодо доцільності входження нової компанії на ринок, внесення відповідних інвестицій і подальших перспектив роботи на ринку.

Важливим фактором ефективності використання відповідного ПЗ у складі інформаційно-аналітичної системи є наявність зручного, зрозумілого і простого у використанні графічного людино-машинного інтерфейсу. Також важливими факторами, що визначають ефективність використання ПЗ відповідного призначення є можливість зручної організації введення даних та виведення результатів їх оброблення. Ще одним важливим фактором, що визначає зручність використання відповідного ПЗ є можливість його роботи у середовищі управління табличного процесора, що надає ряд додаткових переваг. При цьому за платформу для програмної реалізації відповідного ПЗ може бути прийняте програмне середовище MS Office Excel, OpenOffice.org Calc чи Gnumeric.

Постановка задачі

Для оцінки стану конкуренції на ринку може використовуватися метод на основі розрахунку та оцінки рівня концентрації [8].

Оцінка стану конкуренції на ринку здійснюється підприємствами, установами та організаціями в умовах, коли один або кілька операторів вже працюють на даному ринку або хочуть вийти на ринок (статистичний аналіз конкуренції), з урахуванням того, чи може ринок очікувати значних змін в оцінюваний період часу (динамічний аналіз конкуренції).

При проведенні оцінки стану конкуренції на ринку використовується такий показник, як частка доходів оператора на ринку, яка розраховується за формулою:

$$V_j = (Q_j / QPT) \cdot 100\% \quad (1)$$

де Q_j – обсяг доходів оператора від надання послуг, що надаються j -м оператором на ринку, протягом року, що передує проведенню аналізу певного ринку;

QPT – обсяг сумарного отриманого доходу всіх операторів, що здійснюють діяльність на цьому ринку протягом року, що передує проведенню аналізу ринку і визначається за формулою:

$$QPT = \sum_{j=1}^n Q_j \quad (2)$$

де n – кількість операторів, що здійснюють діяльність у межах ринку.

Основними критеріями для оцінки ринкової концентрації, які найтісніше пов'язані з рівнем конкуренції на ринку є коефіцієнт ринкової концентрації

(*CR*) та індекс О. Херфіндаля-А. Хіршмана (*HHI*).

Для розрахунку коефіцієнта ринкової концентрації *CR* приймаються до уваги частки не більш, ніж п'яти найбільших операторів, які здійснюють діяльність на ринку. Він визначається за формулою:

$$CR = \sum_{i=1}^k Vi, (\%), \quad (3)$$

де *Vi* – частка доходів оператора у загальному обсязі доходів на ринку;
k – кількість найбільших операторів, що здійснюють діяльність на ринку, дані яких використані в розрахунку. Максимальне значення *k* = 5.

HHI розраховується за частками доходу, отриманого всіма операторами, які здійснюють свою діяльність на ринку, за формулою:

$$HHI = \sum_{i=1}^k Vi^2, \quad (4)$$

де *k* – загальна кількість операторів, що здійснюють діяльність на ринку.

Відповідно до значень коефіцієнтів ринкової концентрації визначають три типи ринку (табл. 1).

Таблиця 1

Залежність типу ринку від значення коефіцієнта ринкової концентрації	
Значення <i>CR</i>	Тип ринку
80% < <i>CR</i> < 100%	Висококонцентрований
45% < <i>CR</i> < 80%	Помірноконцентрований
<i>CR</i> < 45%	Низькоконцентрований

Відповідно до індексу О.Херфіндаля-А.Хіршмана (*HHI*) визначають три типи ринку. При цьому значення *HHI* може визначатися за процентними частками доходів операторів, які працюють на ринку (табл. 2).

Таблиця 2

Залежність типу ринку від значення індексу О.Херфіндаля-А.Хіршмана	
Тип ринку	Значення <i>HHI</i>
1800 < <i>HHI</i> < 10000	Висококонцентрований
1000 < <i>HHI</i> < 1800	Помірноконцентрований
<i>HHI</i> < 1000	Низькоконцентрований

Якщо згідно із значеннями коефіцієнтів ринкової концентрації та індексу О.Херфіндаля-А.Хіршмана тип ринку не співпадає, то переважне значення для визначення типу ринку має показник *HHI*, оскільки він охоплює частки всіх учасників ринку певних послуг.

Чим більша на ринку певних послуг позиція (місце) дрібних суб'єктів господарювання, тим менше його значення.

В залежності від встановленого типу ринку проводиться подальша процедура його аналізу.

Якщо в результаті аналізу ринку певних послуг виявлено, що ринок є помірно концентрованим або висококонцентрованим то, такий результат вказує на вірогідність того, що економічна конкуренція на ринку обмежена: існують значні та високі бар'єри для входження на ринок, спостерігається негативна динаміка ринку та присутні оператори з часткою доходів на ринку, що складає 25% або більше.

У табл. 3 наведений загальний вигляд структурованих вхідних даних середовища функціонування ПЗ для їх введення з метою оцінки ринку електроенергії. Для прикладу розглянуто ринок в межах області, на якому працює чотири оператора з різними ринковими перевагами: істотними (ІРП) та без істотних (без ІРП).

Розробка людино-машинного інтерфейсу ПЗ для автоматизованого аналізу даних з метою підтримки прийняття рішень також є актуальною задачею. Вона може виникати на практиці при створенні нових та модернізації раніше розроблених програмних інформаційно-аналітичних систем. При цьому актуальність розробки та удосконалення людино-машинного інтерфейсу (ЛМІ) ПЗ обумовлена потребою розширення діалогових можливостей та зручностей людино-машинної взаємодії з метою підвищення ефективності обміну інформацією [1, 2, 6].

Таблиця 3

Таблиця вхідних даних для оцінки

N	Клієнт. база, млн. осіб	Річ. дохід, млн. грн.	Частка доходів оператора, %
1	12,1	4416,5	19,18
2	23,3	8504,5	36,93
3	26,5	9672,5	42,00
4	1,2	438	1,90

Методологія розробки ЛМІ програмного забезпечення у складі інформаційно-аналітичних систем базується на використанні різних підходів [2 – 6]:

- на основі методу прямого програмування;
- використання прикладного програмного забезпечення – табличних проце-сорів з можливостями подальшого використання їх вбудованих інструментів для розробки ЛМІ та автоматизованого аналізу даних [3, 4];
- використання прикладного програмного забезпечення – систем управління базами даних з можливостями подальшого використання їх вбудованих інструментів для розробки ЛМІ та автоматизованого аналізу даних;

- використання спеціального прикладного програмного забезпечення з елементами інтелектуальних засобів [1, 2] з подальшим використанням їх вбудованих інструментів для розробки ЛМІ та автоматизованого аналізу даних.

Метою даної наукової роботи було дослідження можливості використання методів розробки програмного забезпечення з графічним людино-машинним інтерфейсом в інформатично-аналітичній системі для оцінки ринку електричної енергії та визначення особливостей розробки програмного забезпечення для застосування на платформах під управлінням операційних систем сімейств Microsoft Windows та Linux у складі інформаційно-аналітичної системи.

Вирішення задачі

Підхід побудови людино-машинного інтерфейсу програмного забезпечення автоматизованого аналізу даних виключно на основі методу прямого програмування характеризується значною складністю, необхідністю структурування та графічного відображення даних у відповідній формі та її елементах, що приводить до додаткової складності процесів розробки ПЗ, що стосуються не лише дизайну форм та їх елементів, а й об'єктів, елементів і структур коду та міжпрограмних елементів інтерфейсу.

Підходи використання прикладного ПЗ – більшості систем управління базами даних та спеціального прикладного ПЗ з елементами інтелектуальних засобів з подальшим використанням їх вбудованих інструментів для автоматизованого аналізу даних мають суттєвий недолік, пов'язаний з переважною пропріетарністю та відносно високою вартістю ліцензій на використання відповідного ПЗ, інструментарій якого може використовуватися для розв'язання задач розробки ЛМІ.

Тому, для розробки ЛМІ програмного забезпечення інформаційно-аналітичної системи було вибрано комплексний підхід на основі поєднання методу прямого візуального програмування на основі об'єктно-орієнтованої методології при розробці форми ЛМІ, її елементів та використання вбудованих можливостей табличних процесорів з подальшим використанням їх вбудованих інструментів для автоматизованого аналізу даних [7].

Вибраний підхід характеризується економічними перевагами, зумовленими можливостями використання відповідного програмного забезпечення з відкритою ліцензією, можливостями ефективної реалізації графічних форм з елементами управління даними, що знижує витрати на процес розробки ПЗ та собівартість кінцевого програмного продукту.

У результаті аналізу та оцінки даних засобами розробленого ПЗ для наведеного у табл. 3 прикладу одержано відповідні результати (табл. 4).

Таблиця вхідних даних для оцінки та результатів їх обробки

N	Клієнт. база, млн. осіб	Річ. дохід, млн. грн.	Частка доходів оператора, %	Вид оператора
1	12,1	4416,5	19,18	Оператор без ІРП
2	23,3	8504,5	36,93	Оператор з ІРП
3	26,5	9672,5	42,00	Оператор з ІРП
4	1,2	438	1,90	Оператор без ІРП
			<i>CR</i>	Індекс ННІ
	Сум. дохід	23031,5	98,1	3498,6

Серед інших позначень у табл. 4: коефіцієнт ринкової концентрації – *CR*, індекс О.Херфіндаля-А.Хіршмана – *ННІ*.

Приклад практичної реалізації розробленого ЛМІ програмного забезпечення, створеного інструментальними засобами розробки ПЗ у середовищі табличного процесора, представлений на рис. 1.

Також було досліджено можливість крос-платформної переносимості розроблених графічних форм у складі ЛМІ у середовищі табличного процесора OpenOffice.Org Calc під управлінням різнотипних операційних систем сімейств Microsoft Windows та Linux для оцінки ринку засобами інтелектуальної інформаційної системи.

✕

Консультант Інвестора: Оцінка ринку

Кількість компаній-операторів ринку	4
Обсяг доходу оператора для оцінки	9672,5
Обсяг сумарного доходу всіх операторів	23031,5
Коеф ринкової концентрації	98,1
Індекс О. Херфіндаля-А. Хіршмана	3498,6
Тип ринку	Висококонцентрований
Тип оператора	Оператор з ІРП

Оцінити тип ринку

Оцінити оператора

Завершити

Рис. 1. Загальний вигляд форми людино-машинного інтерфейсу програмного забезпечення з результатами обробки даних

Висновки

Розглянуто, проаналізовано, досліджено та здійснено розробку програмного забезпечення з графічним людино-машинним інтерфейсом, що може використовуватися у складі інформаційно-аналітичної системи оцінки ринку електричної енергії.

Досліджено і підтверджено можливість використання методів автоматизованої інструментальної розробки програмного забезпечення та візуального програмування для графічної реалізації форм у складі людино-машинного інтерфейсу програмного забезпечення вбудованими засобами табличних процесорів.

Досліджений метод розробки форм людино-машинного інтерфейсу програмного забезпечення, програмного коду та їх системної інтеграції у середовищах табличного процесора може успішно використовуватися на практиці.

Підтверджено можливість використання методу крос-платформної переносимості форм та кодів у складі програмного забезпечення у середовищах табличних процесорів під управлінням операційних систем сімейств Microsoft Windows та Linux.

Наведено результати досліджень, що підтверджують їх техніко-економічну ефективність і доцільність використання в інформаційно-аналітичних системах оцінки ринків.

1. *Дубук В.І., Коцун В.І.* Особливості прикладного застосування інформаційної технології інтелектуального аналізу даних [Текст] // Сучасні інформаційні технології в економіці, менеджменті та освіті (СІТЕМ-2012): Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, Львів, 21.11.2012 р. – Львів: Львівська філія Євро-пейського університету, 2012. – С.214-215.

2. *Дубук В.І.* Особливості побудови математичних моделей процесів з використанням програмних систем з елементами штучного інтелекту [Текст] // Сучасні інформаційні технології в економіці, менеджменті та освіті (СІТЕМ-2014): Матеріали IV Всеукр. наук.-пр.конф., Львів, 20.03.2014 р. – Львів: Львівська філія Європейського університету, 2014. – С.90-94.

3. *Коцун В.І., Дубук В.І.* Особливості розробки програмного забезпечення візуалізації даних інтелектуальної інформаційної системи [Текст] // Стратегічні перспективи розвитку соціально-комунікативної діяльності: теорія, практика, інновації (СПРСКД-2015): Збірник Міжвузівської наук.-практ. конф., Львів, 21 квітня 2015 р. / За ред. В. Наконечного. – Л.: ЗУКЦ, 2015. – С.62-65.

4. *Дубук В.І., Коцун В.І.* Особливості розробки програмного забезпечення імітаційного моделювання роботи логічних пристроїв інформаційної системи [Текст] // Сучасні інформаційні технології в економіці, менеджменті та освіті (СІТЕМ-2016): Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, Львів, 8.12.2016 р. – Львів: Львівська філія Європейського університету, 2016. – С.59-62.

5. *Дубук В.І., Коцун В.І.* Особливості розробки людино-машинного інтерфейсу програмного забезпечення візуалізації даних інтелектуальної інформаційної системи [Текст] // Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Міністерство освіти

і науки України; Міністерство культури України; Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ: ВЦ КНУКіМ, 2017. – Ч.1. – С.48-50.

6. Дубук В.І., Коцун В.І. Особливості розробки людино-машинного інтерфейсу програмного забезпечення для автоматизованого аналізу даних [Текст] // Теорія і практика сучасної науки (частина III): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 15-16.06.2017 р. – Київ.: Міжнародний центр наукових досліджень, 2017. – С.40-43.

7. Дубук В.І., Чорний М.В., Чорний В.М. Особливості розробки програмного забезпечення з графічним людино-машинним інтерфейсом для оцінки ринку послуг [Текст] // Технічні вісті, 2017/1(45), 2(46) – С.100-102.

8. Порядок визначення ринків певних телекомунікаційних послуг, проведення їх аналізу та визначення операторів, провайдерів телекомунікацій з істотною ринковою перевагою на ринках таких послуг. – Рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації від 14.10.2014 р. – № 703 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://http://www.nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=158&id=4995&language=uk>

Поступила 8.02.2018р.

УДК 519.711

М.Ю. Комаров, Київ

С.Ф. Гончар, Київ

А.В. Ониськова, Київ

НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ ПОБУДОВИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ НА ОБ'ЄКТАХ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Abstract. A review of the standards of the ISO 2700x series. The basic principles and methods of building a system for information security are considered.

Вступ

Безперервний розвиток інформаційних технологій, а також обрана Україною стратегія інтеграції до міжнародних політичних та економічних інституцій, вимагає всебічної та чіткої гармонізації національних стандартів України в галузі інформаційної безпеки з відповідними міжнародними стандартами, зокрема стандартами серії ISO 2700x.

Побудова та впровадження систем управління інформаційною безпекою на об'єктах критичної інфраструктури є актуальною задачею в контексті забезпечення комплексного підходу захищеності інформаційних ресурсів, які на них розміщені [1].